

Олена Сокурєнко,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри галузевого права
та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету ім. В. Винниченка

АМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Досліджено основні адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина, проаналізовано співвідношення поняття їх захисту та охорони. Визначено та проаналізовано сутність адміністративно-правових способів захисту прав та свобод людини і громадянина. Зазначено, що одним із основних адміністративно-правових способів захисту прав та свобод людини і громадянина є конституційне право громадян на оскарження.

Ключові слова: захист, права громадян, охорона, адміністративно-правові способи захисту, конституційне право громадян на оскарження.

Сокурєнко Е.

Адміністративно-правовий аспект захисту прав та свобод людини і громадянина

Исследовано основные административно-правовые способы защиты прав и свобод человека и гражданина, проанализировано соотношение понятия их защиты и охраны. Определены и проанализированы сущность административно-правовых способов защиты прав и свобод человека и гражданина. Отмечено, что одним из основных административно-правовых способов защиты прав и свобод человека и гражданина есть конституционное право граждан на обжалование.

Ключевые слова: защита, права граждан, охрана, административно-правовые способы защиты, конституционное право граждан на обжалование.

Sokurenko E.

Administrative and legal aspects of protection of rights and freedom of human and citizens.

This article explores the main administrative and legal means of protecting the rights and freedoms of man and citizen, analyzes the relationship concept of security and protection. The essence of administrative and legal ways of protecting human and civil rights and freedoms is determined and analyzed. It is noted that one of the main administrative and legal methods of protecting the rights and freedoms of man and citizen is the constitutional right of citizens to appeal.

Keywords: protection, rights of citizens, protection, administrative and legal means of protection, constitutional right of citizens to appeal.

Постановка проблеми. Правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина займають значне місце у правовому полі держави. В широкому розумінні їх можна розглядати як складову частину правової системи, яка відповідним чином визначає «... зміст і спрямованість діяльності держави». Завдяки способам захисту конституційні права та свободи громадян стають реальними.

Аналіз досліджень і публікацій. Зазначимо, що проблематиці правового статусу людини і громадянина приділялась увага в рамках одразу декількох галузей права (теорії права, конституційного, міжнародного, адміністративного права тощо), насамперед у роботах таких вчених, як: С. С. Алексєєва, М. І. Бару, М. А. Власєнко, В. Новосьолова, Ю. С. Шемшученко та ін.

Метою статті є визначення захисту та охорони прав та свобод людини і громадянина, а також розкриття сутності основних адміністративно-правових способів їх захисту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Сьогодні захист прав громадян розуміється як одна з неодмінних ознак сучасної держави, забезпечення реальності прав і свобод людини та громадянина виступає своєрідним індикатором сталості й зрілості такої держави. Така позиція є результатом поступового становлення державно-правових поглядів у напрямки визнання людини, її прав, свобод і законних інтересів найвищою соціальною цінністю, орієнтиром в діяльності держави й усіх суспільних інститутів. Важливу роль у цьому відіграють гуманістичні за своєю спрямованістю теорії

громадянського суспільства, природного права, соціальної й демократичної держави, а також правової держави. Значимо, що саме остання є якісно новою моделлю держави, в основу якої покладається пріоритет прав і свобод людини і громадянина, їх реальність, забезпеченість достатніми й адекватними правовими засобами, гарантованість з боку держави.

Ю. С. Шемшученко справедливо стверджує, що проголошення прав та свобод є важливою, але не єдиною ознакою правопорядку [2, с. 23]. Необхідно також створити умови для реалізації відповідних прав. Розглядаючи дану проблематику, вчені-правознавці проводять розмежування понять «охорона» і «захист». Під охороною розуміються профілактичні заходи, що здійснюються державними органами і громадськими організаціями для попередження порушень прав громадян, а також усунення різних перешкод, які заважають реалізації цих прав. Під захистом розуміється примусовий (стосовно зобов'язаної особи) спосіб здійснення порушеного права з метою його поновлення. Охорона таким чином охоплює заходи, що застосовуються до порушника прав і свобод, а захист – заходи, що застосовуються після правопорушення для поновлення порушеного права.

С. С. Алексєєв під захистом прав розуміє державно-примусову діяльність, спрямовану на здійснення «відновлювальних» завдань – на відновлення порушеного права, забезпечення виконання юридичного обов'язку [3, с. 154].

В. Новосьолов прийшов до висновку, що охорона визначається як у попередженні порушень прав і свобод, так і в їх захисті. Поняття «захист» більш вузьке, порівняно з поняттям «охорона» і є його складовою частиною [4, с. 7]. На думку М. І. Бару, поняття «захист» включає в себе не тільки сукупність прав і обов'язків, якими особистість наділена діючими правовими нормами, але і фактичне здійснення цих прав на основі гарантій, установлених законодавством [5, с. 25]. І те й інше передбачає діяльність як правотворчих, так і правозастосовчих органів.

Отже, поняття «охорона» і «захист» перебувають в одній площині, тому що вони мають єдиний критерій виміру – права та свободи людини і громадянина. Але разом з цим аналіз даних понять є необхідним. Він пов'язаний з визначенням особливостей в діяльності державних органів щодо захисту прав і свобод громадян. Таку діяльність здійснюють тільки органи, рішення яких мають загальнообов'язковий характер.

Зміст Конституції України, особливо розділів I, II, III, V, VII, VIII, показує, що на території України визначено новий підхід у взаємовідносинах між особистістю і державою, який знаходить своє відображення у таких положеннях:

а) пріоритет громадян у взаємовідносинах з державою;
б) закріплення в Конституції прав і свобод людини і громадянина;
в) верховенство права в процесі регулювання взаємовідносин між громадянами і державою;
г) забезпечення з боку держави прав та свобод людини і громадянина і її відповідальність перед собою [1]. У зв'язку з цим М. А. Власенко виділяє: 1) відповідальність держави як такої перед собою; 2) відповідальність співробітників державного апарату за протиправні дії стосовно громадян [6, с. 38]. Ключовим моментом захисту відповідальності держави перед собою повинно мати матеріальне відшкодування (із бюджету) збитку, нанесеного громадянину, зокрема і морального.

Забезпеченість і захищеність прав та свобод людини і громадянина є важливим принципом правової держави.

Під способом захисту, на наш погляд, слід розуміти сукупність ознак правового характеру, що відображають сутність порушеного права і особливостей процесу його відновлення, а також виду юридичної відповідальності, що застосовується до правопорушника.

Визначення сутності запровадження і розвитку способів захисту прав та свобод людини і громадянина сьогодні можна назвати пріоритетним напрямком правотворчої та правозастосовчої діяльності державних органів. Це зумовлено охоронною функцією права, спрямованою на те, щоб максимально зменшити кількість негативних явищ у сфері суспільних відносин, насамперед між громадянами і державними органами та їх посадовими особами. У зв'язку з цим саме для норм адміністративного права важливого значення набуває проблема дослідження заходів щодо зміцнення законності та демократії.

Серед цих питань потребують розгляду адміністративно-правові способи захисту прав і свобод людини і громадянина. Такі питання уже ставились вченими-юристами, але вони стосувалися лише окремих аспектів, і вирішувалися вони неоднозначно. Певною мірою це зумовлено специфікою галузевих наук, у рамках яких проводилися дослідження. Разом з тим юридичною наукою і адміністративно-правовою зокрема, їх зміст, об'єм права природа в достатній мірі не визначені.

Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина за змістом та об'ємом охоплюють суспільні відносини в різних сферах життєдіяльності держави. Особливістю їх є те, що вони виникають у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності органів держави.

Оскільки значна частина суб'єктивних прав громадян реалізується у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності різних органів (посадових осіб), це означає, що адміністративно-правові способи є необхідним інструментом захисту прав і свобод громадян саме у цій сфері.

Якщо державні органи зобов'язані дотримуватися законів, забезпечувати права і свободи громадян, то для цього вони мають відповідні повноваження, встановлені адміністративним законодавством. Громадяни в межах цих повноважень виступають як повноправні суб'єкти, наділені комплексом прав і обов'язків. Але здійснювати юридично значимі дії та приймати рішення у сфері захисту прав і свобод громадян повинні уповноважені органи в адміністративно-правовому порядку. Характеристика і аналіз адміністративно-правових способів захисту прав і свобод людини і громадянина неможливі без їх теоретичного визначення та приведення у певну систему.

На наш погляд, адміністративно-правовими способами захисту прав та свобод людини і громадянина слід розуміти врегульовану адміністративно-правовими нормами діяльність уповноважених органів (посадових осіб) у сфері державного управління, спрямовану на адекватне, вірне розуміння та застосування діючого законодавства, що визначає права та свободи громадян.

Одним з основних адміністративно-правових способів захисту прав та свобод людини і громадянина, на наш погляд, є конституційне право громадян на оскарження. Основний Закон України (ст. 55) встановив: «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» [1]. Дане право має суб'єктивний характер.

Сьогодні в умовах розбудови демократичного суспільства дуже важливо досягти розуміння кожним громадянином того, що використання права на оскарження необхідне з урахуванням вимог соціальної справедливості, найбільш доцільного, доброзичливого і коректного поведіння у відношенні до оточуючих, з повагою до людини. Таке розуміння є стимулом ініціативи громадян в процесі реалізації своїх прав і законних інтересів.

Можна зазначити, що право на оскарження громадян є юридичним і соціальним правом на звернення до суду з метою захисту прав і законних інтересів, а також виразом соціальної свободи і втіленням міжнародних стандартів у сфері прав людини і громадянина.

Судовий контроль та нагляд. Відповідно до ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [1]. Самостійний, наділений реальною владою суд повинен виступати дійсним гарантом прав і свобод людини і громадянина. Суд як державний орган зобов'язаний забезпечувати законність у всіх сферах державного управління, застосовуючи для цього необхідні способи.

Способи судового розгляду справ за участю органів управління в юридичній літературі були предметом наукового дослідження. Щодо даної проблеми були визначені різні позиції. А. Т. Боннер, В. Т. Квіткін і П. Я. Трубніков вважають, що судове забезпечення законності здійснюється шляхом контролю за діями органів державного управління [7, с. 71]; [8 с. 33]. Такої ж точки зору дотримується М. С. Студеникіна, яка стверджує, що при розгляді будь-якої цивільної чи кримінальної справи, пов'язаної з вимогою до органу управління або з вимогою органу управління, суд здійснює контроль. На думку Ю. П. Битяка, в процесі розгляду різних категорій справ з перевірки правомірності дій і актів органів управління, їх посадових осіб суд здійснює контроль.

Відповідно Л. А. Ніколаєва і Д. М. Бахрах стверджують, що судове забезпечення законності актів органів управління здійснюється у формі нагляду і полягає в безпосередній перевірці судом законності та обґрунтованості індивідуальних актів і дій посадових осіб державних органів [9, с. 19].

Про судовий контроль як спосіб забезпечення прав і законних інтересів громадян можна говорити тоді, коли суд, перевіряючи законність видання управлінського акта, може змінити, відмінити його або позбавити юридично сили. На наш погляд, адміністративні акти є правовою основою виникнення правовідносин, вони визначають характер суперечки.

Судовий контроль створює умови щодо реалізації громадянами їх права на судовий захист від незаконних дій посадових осіб. При вирішенні питання про можливість звернення до суду головним є припущення про порушення прав і законних інтересів громадян.

Судове забезпечення прав і свобод людини та громадянина, як вказувалось вище, може здійснюватися і як нагляд. Про судовий нагляд як спосіб забезпечення законності прав та свобод людини і громадянина можна говорити тоді, коли суд ставить питання перед органом, установою, організацією, посадовою

особою про усунення порушень законності та причин, що їх спричиняють, а також вимогу повідомити про результати усунення вказаних судом недоліків.

Перевірка судом виконання прийнятих заходів щодо забезпечення прав та свобод громадян може бути використана як самостійно, так і поряд із судовим контролем. Тому судове забезпечення прав та свобод людини і громадянина може використовуватися в багатьох випадках шляхом поєднання контролю і нагляду. Судовий нагляд як спосіб забезпечення прав та свобод людини і громадянина може застосовуватися у будь-якій сфері управлінської діяльності.

Разом з тим судовий контроль і судовий нагляд є юридичними гарантіями забезпечення прав і законних інтересів громадян.

Судове представництво – традиційний інститут цивільного процесуального права. Здійснення судового представництва компетентною у правових питаннях особою (адвокатом, юрисконсультантом) дозволяє найбільш повно і доцільно використовувати надану процесуальним законом особам, що беруть участь у справі, можливість відстоювати в суді їх майнові та немайнові інтереси. Це відповідно забезпечує належний захист суб'єктивних прав та інтересів громадян, що охороняються законом.

Судове представництво можливе в будь-якій цивільній справі. Воно допускається й у всіх видах, що виникають із адміністративно-правових відносин.

В юридичній літературі судове представництво розглядалось насамперед як один із видів представництва в цивільному праві. Така точка зору, на наш погляд, викликає заперечення. Судове представництво від представництва в цивільному процесі відрізняється за сферою застосування. Цивілістське представництво здійснюється у сфері майнових відносин, судове ж застосовується у сфері відносин, що виникають при розгляді та вирішенні справ у суді. Можна також погодитися з думкою Д. М. Чечота про те, що існує відмінність і в цілях того та другого видів представництва. Якщо метою загальноцивілістського представництва є придбання і здійснення для особи, що представляється, прав і обов'язків, то мета судового представництва полягає в наданні допомоги громадянам у захисті прав та свобод.

Виходячи з вищесказаного, можна погодитися з тим, що відмежування судового представництва від представництва в цивільному праві є правильним. В процесі визначення поняття представництва в науковій думці виділяються два основні напрямки. Одні вчені-юристи стверджують, що представництво є системою правовідносин відповідного виду, інші під ним розуміють діяльність. Існує і погляд на представництво як на складне явище, яке охоплює і правовідносини представництва, і юридичну діяльність представника.

Багатоаспектність поглядів має об'єктивний характер. В дослідженні представництва повністю абстрагуватися від діяльності представника неможливо. В той же час, як зауважує Є. Л. Невзгодіна, дія представника від імені особи, що представляється, вже передбачає правовий зв'язок, який і робить представника саме таким і в рамках якого представництво виникає і реалізується [10]. Тобто діяльність представника тісно пов'язана з існуванням правовідносин представництва. Інакше кажучи, представництво як складне правове явище включає в себе дві сторони – статистичну (правовідносини представництва) і динамічну (діяльність представника).

Висновки. Кожний напрямок – і «концепція правовідносин», і «концепція дій» розглядає окрему сторону інституту представництва.

«Концепція правовідносин» посилює акцент на прояві представництва в сфері матеріально-правових відносин між представником і особою, яка представлена.

У рамках «концепції дій» дається визначення представництва, яке є правильним щодо сфери процесуальної діяльності. Відповідно до вказаної концепції, судовим представництвом називається здійснення представником від імені другої особи процесуальних дій.

Судове представництво знаходить свій прояв і в сфері процесуальних правовідносин, в силу яких представник має право здійснювати процесуальні дії за представленою особою або вимагати від суду їх здійснення. Відповідно на суді лежать відповідні обов'язки.

Отже, судове представництво – це сукупність відповідних матеріальних і процесуальних відносин і здійснювана на їх основі процесуальна діяльність однієї особи (представника) від імені та в інтересах другої особи (представленої).

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Шемшученко Ю. Напрямки реформування адміністративного права України / Ю. Шемшученко, І. Голосніченко, М. Дорогих, О. Фризький, Ю. Грошовий // *Право України*. – 1998. – № 8. – С. 21–24.

3. Алексєєв С.С. *Общая теория права. Т. 2.* / С. С. Алексєєв – М., 1981. – 359 с.
4. Новосєлов В. *Способы защиты прав, свобод, гарантированных Конституцией СССР* / В. Новосєлов // *Сов. юстиция.* – 1979. – № 18. – С. 6–12.
5. Бару М. И. *Личность в социалистическом правовом государстве* / М. И. Бару // *Сов. государство и право.* – 1989. – № 10. – С. 25–31.
6. Власєнко Н. А. *Личность и социалистическое правовое государство: принципы взаимоотношений* / Н. А. Власєнко // *Сов. государство и право.* – 1990. – № 12. – С. 18–86.
7. Боннер А. Т. *Судебный контроль в области государственного управления* / А. Т. Боннер, В. Т. Квиткин – М.: Изд-во МГУ, 1973. – 111с.
8. Трубкинов П. Я. *Дальнейшее совершенствование основ гражданского судопроизводства* / П. Я. Трубкинов // *Основы гражданского судопроизводства и развитие гражданского процессуального законодательства в теории* : сб. науч. тр./ Всесоюз. юрид. заоч. ин-т ; отв. ред. М. С. Шакарян. – М., 1982. – 147 с.
9. Николаєва Л. А. *Теоретические и практические проблемы обеспечения законности в советском государственном управлении органами прокуратуры и суда* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1973. – 24 с.
10. Нєвзгодїна Є. Л. *Юридична сутність представництва* [Електронний ресурс] / Є. Л. Нєвзгодїна. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskaya-suschnost-predstavitelstva>.
11. Рабінович П. М. *Основні права людини: поняття, класифікації, тенденції* / П. М. Рабінович // *Український часопис прав людини.* – 1995. – № 1. – С. 14–12.
12. Размєтаєва Ю. С. *Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук* : 12.00.01 р. / Размєтаєва Юлія Сергїївна ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.

References

1. *Konstytutsiia Ukrainy* [Elektronnyi resurs]. – *Rezhym dostupu* : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Shemshuchenko Yu., Holosnichenko I., Dorohykh M., Fryzkyi O., Hroshovyi Yu. *Napriamky reformuvannia administratyvnoho prava Ukrainy* // *Pravo Ukrainy.* – 1998. – № 8. – S.21–24.
3. Alekseev S.S. *Obshchaia teoriya prava. T.2.* / S.S. Alekseev – М., 1981. – 359s.
4. Novoselov V. *Sposoby zashchity prav, svobod, harantirovaniykh Konstytutsyei SSSR/V. Novoselov* // *Sov. yustitsiya.* – 1979. – № 18. – S.6-12.
5. Baru M.Y. *Lychnost v sotsyalystycheskom pravovom hosudarstve./ M.Y. Baru*// *Sov. hosudarstvo y pravo.* – 1989. – №10. – S.25-31.
6. Vlasenko N.A. *Lychnost y sotsyalystycheskoe pravovoe hosudarstvo: pryntsyry vzaymotnoshenyi* / N. A. Vlasenko // *Sov. hosudarstvo y pravo.* – 1990. – № 12. – S.18-86.
7. Bonner A.T., Kvytkyn V.T. *Sudebnyi kontrol v oblasti hosudarstvennoho upravleniya./ A.T. Bonner; V.T. Kvytkyn* –M.: Yzd-vo MHU, 1973. – 111s.
8. Trubkynov P.Ia. *Dalneishee sovershenstvovanye osnov hrazhdanskoho sudoproizvodstva* / P.Ia. Trubkynov // *Osnovy hrazhdanskoho sudoproizvodstva y razvitye hrazhdanskoho protsesualnoho zakonodatelstva v teoryu: Sb.nauch.tr./ Vsesoiuz.yuryd.zaoch. yn-t; Otv. red. M.S. Shakarian.* – М., 1982. – 147 s.
9. Nykolaeva L.A. *Teoretycheskye y praktycheskye problemy obespecheniya zakonnosti v sovetskom hosudarstvennom upravlenyy orhanamy prokuratury y suda: Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk.* –М. – 1973. – 24s.
10. Nevzghodina Ie.L.. *Yurydychna sutnist predstavnytstva* [Elektronnyi resurs]. – *Rezhym dostupu* : <http://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskaya-suschnost-predstavitelstva>.
11. Rabinovych P. M. *Osnovni prava liudyny: poniattia, klasyfikatsii, tendentsii* / P. M. Rabinovych // *Ukrainskyi chasopys prav liudyny.* – 1995. – № 1. – S. 14–12.
12. Razmietaieva Yu. S. *Prava liudyny yak fundamentalna tsinnist hromadianskoho suspilstva: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01 «Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh vchen»* / Razmietaieva Yuliia Serhiivna; *Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho.* – Kh., 2009. – 20 s.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2018.